

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K
F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 36

1955

U P P S A L A 1 9 5 6

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1956

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

557950

Miscellanea.

Till Herkulesallegoriens historia i Sverige.

Man kan känna sig böjd att påstå att det är värdelöst att efter Goboms och Fribergs forskningsresultat framdraga yttermera bevis för att den Herkulesberättelse omkring vilken Stiernhielms Herkulesdikt är uppbyggd varit känd och uppskattad i Sverige långt innan Stiernhielm tog fatt på ämnet. Gobom har varit lycklig att finna ett unikt Rostocktryck från 1594 eller 1595, i vilket en svensk student i Rostock Israel Petri efter tysk förlaga meddelat en svensk översättning av Herkulesberättelsen hos Xenofon.¹ Skriften var dedicerad till hans mecenater och gynnare i Dalarna. Gobom har i samband med publiceringen av den visat att Israel Petris tyska förlaga icke varit någon enstaka företeelse utan att det existerat en hel serie av samtida Herkules-tryck, som framkommit i de kretsar där traditionen från Melanchtons undervisning varit levande, såsom t. ex. i det av svenska studenter vid denna tid livligt frekventerade Rostock. Friberg har i detta stycke fullföljt Goboms undersökning och konstaterat att Herkulesallegorien hade redan från början inom det lutherska skolväsendet innehaft »sin rang av oförläpelig klassiker».²

Nu tillkommer emellertid en omständighet som kan vara värd att beakta. Såsom i synnerhet Friberg utrett, ingår i den humanistiska Herkulesallegorien tvenne motiv som sammaflettats med varandra. Det ena utgöres av Prodicus' berättelse om de båda kvinnorna som Herkules mötte, såsom Xenofon återgivit denna. Herkules uppmanas att välja dem emellan, och motivet är befryndat med Paris' dom. Det andra är motivet med de två vägarna, vilket utgår från Hesiodus' skildring av dem. Verserna som beskriver dem har av Xenofon citerats före Prodicusberättelsen och ingår alltså icke i denna, även om man där på något ställe skymtar inflytande från den. Ännu något svagare anar man detta senare motiv i Israel Petris översättning. I den humanistiska Herkulesberättelsen var emellertid beskrivningen av de båda vägarna en integrerande del, och Stiernhielm har, och det icke bara i »Hercules», ägnat den stor uppmärksamhet. Det saknar därför icke intresse att man kan finna även denna fullständigare Herkulesberättelse representerad i Sverige under ett tidigare skede. Det har förut icke observerats att så är fallet i en predikan som utgavs 1609 av Ericus Erici Helsingius.

Ericus' skrift bär titeln *Concio de porta coeli*. Een predikan som wijser rätte väghen til himmelrijkes port. Den är dedicerad som 'en liten nyårgåva' till tvenne tjänstemän, slottsskrivaren och chefen för 'den mindre svenske tullen' Anders Erichson och proviantskrivaren Ivar Mattson och är tryckt vid årsskiftet 1609—10. (Titelbladet bär årtalet 1609, sista sidan 1610). Skriften omfattar tre ark i kvartformat och är tryckt av Anund Olufsson.

Enligt dedikationen på titelbladet är denna predikan »Vthtolkat och Föräbrat» av Ericus Erici. Därmed angives utan tvivel att det är fråga om en översättning. Ericus Erici var en flitig bokutgivare — han hade t. o. m. skaffat sig ett eget

¹ N. Gobom, »*Hercules vid skiljevägen*» första gången på svenska, *Linköpings biblioteks handlingar*, N. S., 2: 2 (1937).

² A. Friberg, *Den svenske Herkules*, 1945, s. 87.

förläggarmärke, som här återfinnes på titelbladets baksida — men någon originalskrift av honom är icke känd. På detta titelblad liksom på andra sina förlagsartiklar har han under sitt namn fogat titulaturen 'Tillförenne kyrkioherde på Norre Malm'. Någon egen kyrka att predika i hade han sålunda icke. Med all sannolikhet kan man antaga att det är en tysk predikan som Ericus Erici här klätt i svensk språkdräkt. Ämnet för den är bergspredikans ord om den breda och den smala vägen. Det är alltså en annan variant av det gamla vägmotivet, och redan på kyrkofädernas tid hade detta förbundits med det antika tvåvägs-motivet.³ Det kan icke väcka någon förvåning att så skett också i en tysk predikan från slutet av 1500- eller början av 1600-talet, så uppmärksammas som den antika Herkulesallegorien då var.

Här återgives nu det ifrågavarande avsnittet i Ericus Erici skrift jämte den närmast omslutande ramen av den religiösa utläggningen.

Twå wägar skal man acta. På then Andeligha wandringen och reesan äre twänne wäghar: Then ene förer til Himmelen och thet ewigha Lijfwet: Then andre til Heluetit och ewigh fördömelse.

Philosophi Poeta. Hoos Hedningarna, hafwa the förvngdomen j Scholan här om lärt, Philosophi och Poeterne sagt: Thet twå wäghar äro hwilke alle meniskior j thetta lijfwet gå måste. Then ene wäghen är til Dygderne, then är en hård, törnigh, rijsfull wägh och swår til at wandra, men then samma förer til ähra och rikedom. Then andra til wälust, han är wijdh och bredh, släat och mächta lätt til at löpa, Men han förer til skam och laster, til föracht och armodh.

Xenophon. Altså skrifwer Xenophon, om Hercule när han (thet Fursteligha blodh) kom til sijn Åhr, och sigh besinnadhe, huru han sitt lefwerne wille anställa, tå hafwer han gåt och spasserat på marken, och hafwer set een deieligh Quinna, som medh Gull, Silfwer, Sammet och Silke kostelighen bepryd och kläd war, hon hadhe sitt Frugentimber hoos sigh medh Cithar, Harpor och Fedhler, hwilke dansadhe och sprungo. Tå hafwer thenne quinnan Voluptas bidit Herculem komma til sigh, och sagdt, ther han wille fölia them, så skulle han altijdh få lefwa j frögd och wällust. På then andra sidhan hafwer han sedt een annan Quinna, som icke war så wäl och skönt smyckiat, och vthstofferat, men lijkwäl tuchtigh och sedigh, hon ropadhe til honom och badh, thet han widh sitt lijff til görande icke skulle fölia then sköne och deieligha Quinnan, Ty om honom än j förstonne tyckre (!) thet wara liufigit och got, så skulle lijkwäl på sidstonne ther aff icke blifwa annat än sorgh och hiertans wee, Men om han wille fölia henne och om thet än j förstonne gingo swårt på, så skulle han lijkwäl här effter Ähra och Härligheet bekomma. Sådana hafwer och Hesiodus sine lärjungar förehållit. Thetta hafwa Hedningarna lärt, om twå Wäghar, som Menniskian går.

Hesiodus.

Lijka så Predikar här Gudz Son om twå wäghar, doch myckit härlighare. (etc.)

(bl. A 3 b—A 4 b)

Allegorien är som synes icke sammankomponerad, och motiven möter i samma ordning som hos Xenofon. Först anges innehållet i Hesiodus' verser, och sedan följer Prodicus' berättelse i starkt sammandrag. Sammanställningen är gjord i all

³ Friberg, *a. a.*, s. 101.